

RESTYTUCJA PUCHACZA *BUBO BUBO* NA WOLINIE

Marek Dylawerski

Abstrakt

Na pocz. lat 90. XX w. na Wolinie podjęto wdrożenie programu restytucji puchacza. Podstawową przesłanką było występowanie bardzo dobrych potencjalnych biotopów, ustąpienie głównych przyczyn zaniku gatunku, rozpoznane i sprawdzone metody hodowli oraz jego adaptacji, a także możliwości techniczno-finansowe dla prowadzenia zadania w dłuższym okresie czasu. W okresie 1993-2004 w programie użyto 42 ptaki, które pochodziły z 6 polskich ogrodów zoologicznych.

Śmiertelność ptaków wypuszczonych na wolność w pierwszym roku życia wyniosła około 40%. W latach 1993-2004 z wypuszczonych ptaków skojarzyły się co najmniej 2-3 pary lęgowe, a w dalszych 2-5 rewirach stwierdzono stałe przebywanie przynajmniej jednego osobnika.

Do obserwacji ptaków zastosowano tradycyjną telemetrię wykorzystując nadajniki plecakowe. Ptaki w początkowym okresie po wypuszczeniu nie okazywały szczególnych obaw przed człowiekiem, a dystans ucieczki wynosił od kilkunastu do 20 m. Z czasem jednak zaczynały wyraźnie unikać ludzi. Wyniki obserwacji wskazują na duże przywiązanie puchaczy do terenów otwartych graniczących z kompleksami leśnymi; szczególnie obszarów podmokłych z mozaiką pastwisk, łąk i zakrzewień. Ptaki bardzo często spędzają dzień w starych lasach mieszanych lub liściastych, a polują na obszarach bezleśnych.

Program był finansowany przez NFOŚiGW w Warszawie oraz WFOŚiGW w Szczecinie.

Wstęp

Z obszaru wyspy Wolin puchacz ustąpił prawdopodobnie w końcu XIX w., na Uznamie utrzymał się jeszcze do lat 20. ubiegłego stulecia. W latach 80. najbliższe trwałe pary lęgowe puchaczy znane były z obszaru Pojezierza Drawskiego (Mikusek 2003), tj. z odległości ok. 130 km na SE od Wolina oraz Müritz See w RFN (ok. 160 km na SW) (Frankenberg O.V. et al. 1984).

Uwarunkowania programu

Przystępując do programu restytucji rozpatrzono następujące główne aspekty:

ustąpienie negatywnych czynników, które doprowadziły do zniknięcia puchacza na Wolinie - odtworzenie biotopów lęgowych związanych ze starymi lasami, zanik tradycji łowieckich tj. polowania z puchaczem,

występowanie bardzo dobrych potencjalnych biotopów (żerowiskowych i gniazdowych), które występują w całym obszarze estuarium Odry i co ważne są trwałe w ciągu całego roku (*est. ujście rzeczne - przyp. red.*),

zmiana społecznego postrzegania puchacza - puchacz przestał być gatunkiem postrzeganym jedynie negatywnie, stał się bardzo rzadkim składnikiem rodzimej przyrody,

istnienie możliwości realizowania programu w okresie zapewniającym uzyskanie sukcesu - na ten aspekt składa się zarówno posiadanie niezbędnych obiektów i wyposażenia jak również możliwości szerokiej współpracy z hodowcami, lokalnymi grupami zainteresowań.

Spełnienie przez ww. aspekty wymogów stawianych programom restytucyjnym umożliwiły jego podjęcie, które z kolei było możliwe dzięki zaangażowaniu Ogrodu Zoologicznego w Poznaniu w pozyskanie ptaków oraz Katedry Zoologii AR w Poznaniu w przygotowaniu merytorycznym programowi. Faktyczną realizację programu rozpoczęto w 1994 r. po uzyskaniu dotacji celowej na jego przygotowanie od strony technicznej (budowa zaplecza i zakup sprzętu) oraz uzyskaniu pozytywnej decyzji ministra ochrony środowiska zasobów naturalnych i leśnictwa na jego realizację.

Historia

Program był rozwijany stopniowo z uwagi na potrzebę wybudowania odpowiednich wolier oraz na możliwości pozyskiwania ptaków z ogrodów zoologicznych. Zwłaszcza dostępność młodych ptaków spełniających wymagania programu okazała się podstawowym czynnikiem warunkującym jego prowadzenie i zakres. Podstawowe informacje zawiera tab. 1.

Metodyka

W programie biorą udział ptaki młode pochodzące z hodowli, o znanym pochodzeniu rodziców reprezentujących podgatunek nominatywny i o udokumentowanym pochodzeniu z Polski lub krajów ościennych. Młode ptaki w wieku ok. 8 tyg. są przewożone z różnych ośrodków hodowli na Wolin, poczym przystosowują się do samodzielnego życia w okresie postpisklęcym w kompleksie specjalnych wolier. Ich konstrukcja uniemożliwia kontakt wzrokowy z człowiekiem, co wyklucza imprinting (*imp.* wdrukowanie obrazu rodzica i miejsca urodzenia, przyp. red.).

Pokarm podawany ptakom to głównie żywe gryzonie i ptaki; sporadycznie ofiary kolizji drogowych.

W okresie 1-3 miesięcy ptaki trenują samodzielne łapanie i zabijanie ofiar. Skuteczność samodzielnego zdobywania pokarmu jest głównym wyznacznikiem terminu wypuszczenia na wolność. Przed wypuszczeniem ptaki są oznakowane standardowymi obrączkami ornitologicznymi i zakładany im jest nadajnik telemetryczny.

Ptaki są wypuszczane po 3-4 dniach od zaobrączkowania. Woliery otwierane są późnym popołudniem tak, aby ptaki samodzielnie podejmowały decyzję o ich opuszczeniu. Czas ich wylotu z wolier jest różny i waha się od 2 do 48 godzin.

Tabela 1. Historia przeprowadzonego programu reintrodukcyjnego
Table 1. History of reintroduction program (1) Year, (2) Event

Rok (1)	Wydarzenie (2)
1992	Pozyskanie pierwszych puchaczy z poznańskiego Zoo
1994	Opracowanie założeń programu, uzyskanie formalnej zgody Ministerstwa Ochrony Środowiska Zasobów Naturalnych i Leśnictwa; budowa kompleksu wolier
1994	Pierwsze ptaki trafiają do nowych wolier.
1995	Zakup sprzętu do telemetrii w celu monitorowania wypuszczonych puchaczy
1997	Pierwszy przypadek zagnieżdżenia się puchaczy na Uznamie
2000	Spalenie się części wolier, odbudowa i modernizacja
2001	Zgoda na kontynuację programu w latach 2001-2004
2002	Prawdopodobna para lęgowa na Wolinie, wspólne kontrole z Natur Park Usedom
2004	Zgoda na kontynuację programu w latach 2004-2005

Po uwolnieniu puchacze mają możliwość powrotu do wolier i korzystania z wykładanego im pokarmu przez okres 10-15 dni.

Następnie ptaki są systematycznie monitorowane w obrębie wyspy Wolin i jej sąsiedztwie, głównie za pomocą kontaktu radiowego, rzadziej wizualnego.

Wyniki

W latach 1993 - 2004 w programie użyto 42 osobniki, które pochodziły z 6 ośrodków: ZOO Poznań - 3 ptaki, ZOO Chorzów - 23 ptaki, ZOO Opole - 9 ptaków, OFP Bydgoszcz - 5 ptaków, ZOO Łódź - 1 ptak, ZOO Warszawa - 1 ptak (dorosły).

Spośród wszystkich wypuszczonych ptaków w pierwszym okresie samodzielnego życia (ok. 8 miesięcy) znaleziono 15 ptaków martwych: 1 ptak powrócił do woliery, ponieważ odniesiona kontuzja uniemożliwiła ponowne wypuszczenie, natomiast 11 ptaków podjęło długodystansowe wędrówki lub utracono z nimi kontakt radiowy. W okresie kilku miesięcy 15 ptaków zajęło rewiry bądź utworzyło pary lęgowe. Przyjmując, że połowa ptaków, z którymi stracono kontakt w rzeczywistości zginęła, to śmiertelność w pierwszym roku życia wyniosła około 40%.

Zanotowano następujące przyczyny śmierci puchaczy: kolizje z liniami energetycznymi (2), kolizje z pociągami (3), choroby lub zatrucia w okresie „zdziczania” w wolierach (4) i nieokreślone (8).

W latach 1993-2004 z wypuszczonych ptaków skojarzyły się, co najmniej 2-3 pary lęgowe, a w dalszych 2-5 rewirach obserwowano pary lub przynajmniej jednego osobnika.

Z dotychczasowych obserwacji wynika, że ptaki, choć przystąpiły do lęgu nie zdołały odchowac potomstwa. Pierwsza para zagnieżdżyła się na Uznamie w odległości około 30 km od miejsca wypuszczenia, druga na Wolinie ok. 10 km od miejsca wypuszczenia. Dwukrotnie gniazdo ptaki założyły na ziemi, a jeden raz wykorzystywały stare gniazdo kani *Milvus sp.* Gatunek ten ponosi duże straty w lęgach, szczególnie gdy gniazduje na ziemi. Planowane jest zbudowanie platform lęgowych na drzewach, podobnie jak to czynione jest w Borach Tucholskich i w Puszczy Noteckiej (Anderwald 2002, Mizera, Anderwald 2003, KOO 2004).

Telemetria

Stosowana do obserwacji tradycyjna telemetria wykorzystuje nadajniki plecakowe o masie ok. 25 g i żywotności baterii do 12 miesięcy (w praktyce do 6-8) oraz odbiornika opartego na radiu CB. W warunkach Wolina sygnał nadajnika może być słyszany z odległości od około 18-20 km (ptak siedzący na drzewie, lot w terenie otwartym). W przypadku, gdy ptak siedzi na ziemi, w gęstej, wilgotnej roślinności sygnał jest odbierany z odległości 300 m, a nawet zaledwie kilkudziesięciu metrów. Pozwala to na w miarę dokładne śledzenie trasy wędrówki ptaków, ich preferencji biotopowych, pokarmowych, stopnia antropofobności, interakcji z innymi puchaczami i ptakami.

Wyniki obserwacji wskazują na duże przywiązanie puchaczy do terenów otwartych graniczących z kompleksami leśnymi szczególnie obszarów podmokłych z mozaiką pastwisk, łąk i zakrzewień. Bardzo chętnie ptaki dzień spędzają w starych lasach mieszanych lub liściastych, a polują na obszarach bezleśnych. Szczególnie ciekawym łowiskiem są podmokłe łąki, stare olsy na Uznamie oraz wysypiska śmieci. Puchacze okazały się bardzo sprawnymi łowcami: polowały skutecznie zarówno na małe ptaki, np. biegusy na plaży, grzywacze oraz duże mewy i myszołowy. Wśród ssaków najliczniejszymi ofiarami były gryznie szczególnie szczury. Stwierdzono też zerowanie na padlinie, co w jednym przypadku stało się przyczyną śmierci ptaka na skutek kolizji z pociągiem. Pora polowań to głównie zmierzch i świt, lecz puchacze doskonale radzą sobie nawet w południe. Podobne zjawisko zauważono także w Borach Tucholskich (Anderwald, Mizera 2002). Jeśli nawet ptaki w początkowym okresie po wypuszczeniu nie okazują szczególnych obaw przed człowiekiem (dystans ucieczki od kilkunastu do 20 metrów), to z czasem wydłużają go do 200-300 m, wyraźnie go unikając.

Sukcesy programu

Prowadzenie restytucji puchacza przyniosło szereg efektów zbieżnych z założeniami realizowanego programu. Zdobyte doświadczenia mogą być także pomocne w podejmowaniu innych programów ochrony aktywnej różnych gatunków. Najważniejsze z nich to:

przywrócenie puchacza jako gatunku lęgowego dla obszaru północnej części delty Odry (wyspy Wolin, Uznam),

umożliwienie prowadzenia rehabilitacji ptaków w oparciu o wybudowany kompleks woliery (kilka bielików, rybołów, orlik krzykliwy, myszołowy, jastrzębie),

zdobycie doświadczenia w prowadzeniu programu wsiedlania gatunku i monitorowania jego efektów,

uniknięcie konfliktów z różnorodnymi grupami zainteresowań,

stosunkowo niewysokie koszty prowadzenia programu.

Porażki

Realizacja programu nie obyła się bez problemów, które niekiedy istotnie ją utrudniły. Najpoważniejsze z nich to:

spalenie się kompleksu woliery w roku 2000,

utrata ptaków w okresie przebywania w wolierych spowodowana głównie podatnością na ptasią *Trichomoniasis* podawaną wraz z pokarmem (gołębie),

praca nadajników telemetrycznych silnie uzależniona od warunków atmosferycznych, kiedy to niskie temperatury istotnie skracały czas ich pracy,

mała i nierównomierna ilość młodych ptaków w ośrodkach hodowli przekazanych do programu, co wynika z często nieznanego pochodzenia rodziców, wysokiej śmiertelność piskląt i braku możliwości izolowania piskląt od zwiedzających,

małe zainteresowanie ośrodków hodowli współpracą w nieefektywnym programie,

wysokie straty w lęgach (100%) będące głównie wynikiem suboptymalnych miejsc lęgów.

Koszty

Skumulowane koszty prowadzenia programu wyniosły około 170 000 zł. Blisko 3/4 z nich to koszty infrastruktury: woliery, budynku zaplecza, sprzętu do telemetrii.

Pozostałe to bieżące koszty opieki, transportu, karmy, obserwacji. Program realizowany był dotychczas w oparciu o dotacje celowe z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Szczecinie.

Reintroduction of the Eagle Owl *Bubo bubo* at Wolin National Park

Abstract: In 1993-2004 a reintroduction project of the Eagle Owl at Wolin Island was carried out. The local advantages were: a mixture of preferred biotopes, available know how and technical and financial support. During 11 years of the project 42 birds provided by 6 Polish zoological gardens were released. Survival ratio in the first year equaled 60%. Throughout the project the released Eagle Owls formed at least 2 (or 3) breeding pairs there and established 25 nesting territories with at least one bird incessantly occupying the territory. For birds observation a traditional telemetry with backpack transmitters was used. In - just after release- period birds were not especially afraid of men and the escape distance was from several up to 20 m, but with time the birds began to stray away. The birds evidently preferred open spaces bordering with forest, especially damp areas with mosaic of pastures, meadows and bushes. Most often they spend the day in the old mixed or deciduous forests, but hunted in the open areas.

The National Fund for the Protection of Environment and Water Management in Warsaw and the Province Fund for the Protection of Environment and Water Management in Szczecin financed the programme.

Literatura

Anderwald D. 2002. Łęgi rybołowa *Pandion haliaeetus*, bielika *Haliaeetus albicilla* i puchacza *Bubo bubo* na sztucznych gniazdach w Borach Tucholskich w 20. wieku. Not. Orn. 43: 197-200.

Anderwald D., Mizera T. 2002. Puchacz - gatunek, któremu należy pomóc. Biuletyn KOO 12: 31.

Frankenberg O.V., Ludwigsdorf O., Herrlinger E., Bergerhausen W. 1984. Reintroduction of the European eagle owl in the Federal republic of Germany. W: Olney J. P. S. (eds.) 1983 Int. Zoo. Yearbook: 95-99.

Komitet Ochrony Orłów. 2004. Budowa i umacnianie gniazd ptaków drapieżnych. Biuletyn KOO 13: 14-15.

Mizera T., Anderwald D. 2003. Puchaczom potrzebna jest pomoc. Biuletyn RDLP w Toruniu 1 (22): 12-13.

Mikusek R. 2003. Puchacz. Komitet Ochrony Orłów, Olsztyn.

Marek Dylawerski

Woliński Park Narodowy, ul. Niepodległości 3a, 72-500 Międzyzdroje
marekdyl@poczta.onet.pl